

Маріупольського державного університету. Серія : Філологія. 2023. Вип. 28. С. 174–185.

10. Лукаш Г. П. Словник конотативних власних назв. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. 280 с.

11. Сімович О. Словник вербальних символів: Зірка, зоря; Сонце, Місяць. *Діалектологічні студії. 11: Слово-словник-корпус*. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2018. С. 304–322.

12. Сімович О. Словник вербальних символів. Кінь. *Діалектологічні студії. 12: Діалект і пам'ятка*. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2019. С. 423–437.

13. Сімович О. Словник вербальних символів: принципи і засади. *Українське мовознавство*. 2008. Вип. 38. С. 202–204.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-383-5-5>

**FORMAL-GRAMMATICAL TYPOLOGY
OF OPTATIVE CONSTRUCTIONS
OF THE DOUBLE-COMPLEX STRUCTURE**

**ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНА ТИПОЛОГІЯ
ОПТАТИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ ДВОСКЛАДНОЇ СТРУКТУРИ**

Umrykhina L. V.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department
of Ukrainian Studies
and Linguistic Didactics
H. S. Skovoroda Kharkiv National
Pedagogical University
Kharkiv, Ukraine*

Умрихіна Л. В.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри українознавства
і лінгводидактики
Харківський національний
педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна*

Оптитивні конструкції – синтаксичні репрезентанти оптитивного модального значення як центрального в бажальній модальності. Вони являють собою реалізацію конструкцій синтаксичного бажального способу, що за ним у синтаксичній парадигмі закріплений відповідний структурно-семантичний тип утворення. В основі синтаксичного бажального способу лежить форма морфологічного бажального способу дієслова як основи формування предикативного центра речення: дієслово у формі минулого часу + *би* (функціонально

видозмінений кон'юктив), інфінітив + *би*. Значущим формальним засобом вираження оптативного значення є синтаксичні частки, утворені за допомогою модифікації основної формотворчої суб'єктивно-модальної частки *би*, що є виразником ірреальності: *якби*, *коли б*, *хоч би*, *аби*, *нехай би*, *тільки б*, *скоріше б*, *краще б*, *коли б тільки не*, *краще б не*, *нехай би*, *взять би*.

Оптативні конструкції як синтаксичні виразники оптативного модального значення – центрального в бажальній модальності – мають формально-граматичну організацію відповідно до структурних схем двоскладних і **односкладних** речень. Предметом актуалізованої розвідки є оптативні конструкції двоскладної структури: N_1Vf_{opt} ; $N_1Vf_{opt(cop)}N_{1/5}$, $N_1Vf_{opt(cop)}Adj_{1/5}$, $N_1Vf_{opt(cop)}N_{2...}(Adv)$, $N_1Vf_{opt(cop)}Part_{1/5}$.

Оптативні конструкції структурного типу N_1Vf_{opt} постають як об'єктивація вихідної конструкції N_1Vf у синтаксичному ірреальному способі, моделізація якого ґрунтована на видозміні дієслова-присудка у форму морфологічного бажального способу (дієслово у формі минулого часу + *би*) або через уведення службового дієслова *бути* тієї ж форми. Конструкції виражають бажане відношення між суб'єктом та його предикативною ознакою – дією або процесуальним станом. Також вони можуть передавати бажане відношення між двома абстрактно представленими діями або дією та її кваліфікативною ознакою. Це максимально продуктивні конструкції у плані оформлення оптативного значення, що пов'язано насамперед із частовживаністю самої структурної схеми у сфері творення синтаксичних конструкцій української мови. До того ж дієслівний присудок, що означає активну ознаку суб'єкта, найточніше відповідає оптативній сутності: активні дії становлять найбільш популярний предмет бажання.

Побудова двоскладних оптативних конструкцій може супроводжуватися неповнотою реалізації через випущення повнозначного дієслова – присудка, службового дієслова – частини складеного присудка, підмета, одразу обох головних членів. Це зумовлено природою оптативних висловлень як результату динамічного перебігу думки й миттєвого виходу її у мовленнєвий простір, відсутністю тривалого розмірковування над успіхом здійснення висловленого бажання. Відповідні конструкції побудовані за принципом мовної економії, зобов'язуючи сконцентрувати увагу на конкретному елементі повідомлення й актуалізувати його на поточний момент мовлення. Випущені члени конструкції посилюють комунікативну значущість формально виражених.

Реалізація оптативних конструкцій структурних схем $N_1Vf_{opt(cop)}N_{1/5}$, $N_1Vf_{opt(cop)}Adj_{1/5}$, $N_1Vf_{opt(cop)}N_{2...}(Adv)$, $N_1Vf_{opt(cop)}Part_{1/5}$ відбувається за

допомогою синтаксичного бажального способу, що його використовують для вихідних структурних схем N_1N_1 , N_1Adj_1 , N_1Part_1 , $N_1N_{2,3\dots}(Adv)$, видозмінюючи дієвідмінюване службове дієслово – структурний компонент складеного присудка – за формою морфологічного бажального способу: дієслово минулого часу + *би*. Підмет виражений іменником у називному відмінку однини/множини або займенниковим іменником у називному відмінку третьої особи однини/множини. Це конструкції з іменним складеним присудком, що його компонентами є службове слово і предикативне ім'я. Конституційну роль відіграє (службове) дієслово-зв'язка *бути*, видозмінене (відповідно до синтаксичного бажального способу) у форму *був би*. Іменна частина в конструкціях $N_1Vf_{opt(cop)}N_{1/5}$, $N_1Vf_{opt(cop)}Adj_{1/5}$, $N_1Vf_{opt(cop)}Part_{1/5}$ може бути виражена іменником, прикметником, дієприкметником у називному або орудному відмінку, у конструкціях $N_1Vf_{opt(cop)}N_{2\dots}(Adv)$ – іменником у будь-якому непрямому відмінку з прийменником або без.

Для вираження бажаного відношення між суб'єктом та його предметно представленою предикативною ознакою призначені оптативні конструкції структурної схеми $N_1Vf_{opt(cop)}N_{1/5}$. Функцію граматичної зв'язки можуть виконувати напівповнозначні дієслівні форми *стати*, *зробитися*, *лишатися*, *зватися* та ін., оформлені відповідно до бажального способу. Забезпечуючи граматичний зв'язок, вони виражають такі значеннєві відтінки: бажаного виникнення, бажаного перебування, бажаного перетворення. Приклади засвідчують неприйняття форми називного відмінка іменника складеного присудка в разі функціонування напівповнозначних слів-зв'язок. Це підтверджує положення про те, що вживання того чи того предикативного відмінка залежить не тільки від характеру призив'язкового члена, а й від типу зв'язки. Для конструкцій можлива неповнота реалізації через випущення дієслівної зв'язки. Цьому сприяє, в основному, наявність заперечної частки *не*. Особливим є неприйняття орудного предикативного за умови нульової зв'язки.

Оптативні конструкції структурної схеми $N_1Vf_{des,3sg/pl(cop)}Adj_{1/5}$ мають за іменну частину складеного присудка прикметник або займенниковий прикметник здебільшого у формі називного відмінка. Орудний предикативний у цих конструкціях трапляється рідше, ніж у субстантивних. Конструкції виражають бажане відношення між суб'єктом та його непроцесуальною ознакою – якістю або властивістю. Іменна частина присудка може бути виражена будь-яким прикметником: якісним, відносним, порядковим, займенниковим. Якісні прикметники припускають використання ступеньованих форм.

Неповні конструкції можуть утворюватися через випущення суб'єктного члена, що контекстуально або ситуативно зумовлено.

Оптативні конструкції структурної схеми $N_1 V_{\text{opt(cop)}} N_{2...}$ (Adv) мають за іменну частину складеного присудка некоординований іменник або обставинний прислівник (а також компаратив). Вони виражають бажану непостійну ознаку (рід діяльності, стан, локалізацію тощо) семантичного суб'єкта. Місце дієслова-зв'язки *бути* можуть заступати напівповнозначні дієслова *ставати*, *опинятися*, *лишатися*, а іноді – повнозначні дієслова *вибиватися*, *перетворюються*, *переходити*, *переростати*. Для таких конструкцій можлива неповнота реалізації через випущення дієслівної зв'язки, що демонструє еліптичність.

Структурним компонентом іменної частини присудка в оптативних конструкціях $N_1 V_{\text{opt(cop)}} \text{Part}$ є дієприкметник, завдяки чому вони виражають бажане відношення між суб'єктом та предикативною ознакою – станом, що є наслідком дії. Картотекою зафіксовано лише поодинокі приклади використання цієї структурної схеми для побудови оптативних конструкцій. Таку просодичність можна пояснити виявом в їхньому змісті найбільшої міри пасивності, незалежності здійснення від чужої волі (навіть вищої, надлюдської), що не сприяє вибору їх для репрезентації ірреального бажання. За структурною партитивні конструкції загалом подібні до ад'єктивних.